

Дзюрбель А. Д.
*кандидат юридичних наук,
старший викладач кафедри
кримінального права та процесу
Західноукраїнського
національного університету*

ОКРЕМІ ПИТАННЯ ПРОФІЛАКТИЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ У КРИМІНАЛЬНОМУ СУДОЧИНСТВІ

Постановка проблеми. На сучасному етапі розвитку Україна перебуває у непростому соціально-економічному та політичному становищі, зумовленому передусім наслідками військової агресії зі сторони Російської Федерації, що позначилось на рівні злочинності. У свою чергу боротьба зі злочинністю є одним з ключових завдань української держави, у котрій людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканість і безпека, відповідно до Конституції України, визнаються найвищою соціальною цінністю [1]. Однією з основних форм боротьби зі злочинністю є профілактична робота відповідних правоохоронних органів щодо запобігання кримінальним правопорушенням, зокрема у межах здійснення ними дізнання, досудового розслідування та судового розгляду у кримінальних провадженнях. Проте, слід зазначити, що у чинному кримінальному-процесуальному законодавстві нашої країни питання щодо профілактичної діяльності дізнавача, слідчого (детектива), прокурора та суду у процесі здійснення ними досудового розслідування та судового розгляду залишається не вирішеним, що фактично позбавляє їх можливості здійснювати спеціальну профілактичну функцію та профілактичну роботу щодо попередження кримінальних правопорушень в цілому.

Метою даної роботи є дослідження проблемних питань профілактичної діяльності дізнавача, слідчого (детектива), прокурора та суду у процесі здійснення ними кримінального судочинства.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питанням профілактичної діяльності у процесі здійснення кримінального судочинства присвячено низку досліджень та публікацій вітчизняних вчених, зокрема О.Бандурки, Ю.Грошевого, А.Дубинського, Л.Лобойка, М.Михиєнка, О.Омельченка, М.Сербіна, С.Стахівського, А.Форостяного, Л.Удалової, В.Шибіка, В.Юрчишина та ін.

Виклад основного матеріалу. Незважаючи на вагомий внесок вітчизняних науковців-процесуалістів у дослідження проблем профілактичної діяльності, питання щодо її законодавчого врегулювання у процесі здійснення кримінального судочинства залишається актуальним та не вирішеним досі. Так, Кримінально-процесуальний кодекс України 1961 року містив ряд статей, якими регулювався порядок здійснення профілактичної роботи дізнавача, слідчого, прокурора та суду у межах здійснення ними дізнання, досудового слідства та судового розгляду (ст.ст. 23 КПК — Виявлення причин і умов, які сприяли вчиненню злочину; 23-1 КПК — Подання органу дізнання, слідчого,

прокурора у кримінальній справі; 23-2 - КПК — Окрема ухвала (постанова) суду)[2]. Також, ст.185-6 Кодексу України про адміністративні правопорушення передбачалась адміністративна відповідальність за невжиття заходів щодо окремої ухвали суду чи окремої постанови судді, подання органу дізнання, слідчого, зокрема і щодо усунення причин та умов, що сприяли вчиненню злочину, у чинній редакції якого зазначені норми про відповідальність за невжиття заходів щодо усунення причин та умов, що сприяли вчиненню злочину, скасовано [3].

У свою чергу, в чинному Кримінальному-процесуальному Кодексі України взагалі відсутні норми, які б регламентували порядок здійснення профілактичної функції дізнавача, слідчого, прокурора та суду у процесі здійснення ними досудового розслідування та судового розгляду.

Незважаючи на наведене, слід зазначити, що в окремих законодавчих актах, які регламентують повноваження правоохоронних органів у боротьбі зі злочинністю, декларується як одне з основних завдань - діяльність зі запобігання вчиненню кримінальних правопорушень в тій чи іншій сфері. Так, відповідно до ч.2 ст.1 Закону України “Про Службу безпеки України” - до компетенції цього органу входить попередження, виявлення, припинення та розкриття кримінальних правопорушень проти миру і безпеки людства, тероризму та інших протиправних дій, які безпосередньо створюють загрозу життєво важливим інтересам України [4]; відповідно до ч.1 ст.1 Закону України “Про Національне антикорупційне бюро України” - на Національне бюро покладається попередження, виявлення, припинення, розслідування та розкриття корупційних та інших кримінальних правопорушень, віднесених до його підслідності, а також запобігання вчиненню нових[5]; відповідно п) 4 ч.1 ст.4 до Закону України “Про Бюро економічної безпеки України” — на Бюро покладається завдання з забезпечення економічної безпеки держави шляхом запобігання, виявлення, припинення, розслідування кримінальних правопорушень, що посягають на функціонування економіки держави [6]; відповідно до ст.5 Закону України “Про Державне бюро розслідувань” — Державне бюро розслідувань вирішує завдання із запобігання, виявлення, припинення, розкриття і розслідування злочинів, скоєних певною категорією службових осіб та злочинів проти встановленого порядку несення військової служби[7].

Також, Законом України “Про Національну поліцію” функції щодо попередження та виявлення кримінальних правопорушень покладено на співробітників поліції[8]. Як ми бачимо з аналізу окремих положень зазначених законів, на всі перелічені вище правоохоронні органи, у яких функціонують слідчі підрозділи (підрозділи детективів) та дізнання, покладено завдання щодо запобігання та попередження кримінальним правопорушенням, тобто на них фактично покладено обов’язок, поряд з виявленням, розкриттям та розслідуванням, здійснювати функції щодо спеціальної профілактики кримінальних правопорушень. Не зважаючи на законодавче закріплення цих завдань, чинний КПК України, у якому відсутні норми щодо виявлення причин та умов, котрі сприяли вчиненню кримінального правопорушення, фактично позбавляє дізнавачів та слідчих (детективів) правоохоронних органів, які ведуть боротьбу зі злочинністю і

основним завданням яких є профілактика злочинів, виконувати цю функцію у кримінальному судочинстві.

Слід також додати, що повноважень на здійснення профілактичної роботи у кримінальному судочинстві також позбавлені прокурор, який здійснює нагляд за додержанням законів органами, що провадять оперативно-розшукову діяльність, дізнання та досудове слідство.

З цього приводу вчений-процесуаліст В. Юрчишин зазначає, що: “це суттєвий недолік, який необхідно терміново усунути, бо спеціально-кримінологічне запобігання кримінальним правопорушенням є обов’язковим атрибутом кримінального процесу будь-якої демократичної країни світу і займає в ньому чільне місце”[7].

Крім того, розглядаючи проблемні питання інституту усунення причини та умов, що сприяли вчиненню кримінального правопорушення, не можна залишити поза увагою позицію А.Баганця, котрий справедливо зазначає, що “через відсутність у КПК України окремої норми про обов’язок сторони обвинувачення доказувати причини та умови, що сприяли вчиненню кримінального правопорушення, виникла проблема з реалізацією ч.1 ст.1 Кримінального кодексу України, згідно з якою одним з його основних завдань є запобігання злочинам”[8]. У свою чергу, забезпечення правильного застосування кримінального права, є призначенням кримінально-процесуального права [--].

Враховуючи наведене, важко не погодитись з твердженням науковців В. Шибіка [9], О. Баганця [10], М. Сербіна [11], В. Юрчишина [12], А. Форостяного [13] та інших, які вважають, що чинний КПК України необхідно доповнити нормами, які б регламентували діяльність слідчого (детектива) та прокурора у випадку виявлення ними причин і умов, що сприяли вчиненню кримінального правопорушення.

Не зважаючи на наявність низки публікацій та проведених досліджень, якими обґрунтовуються необхідність доповнення КПК України нормами щодо регламенту діяльності при виявленні слідчим (детективом) та прокурором причин та умов, що сприяли вчиненню кримінального правопорушення, їх автори залишили поза увагою необхідність законодавчого врегулювання такої діяльності дізнавачів та суду. Адже, відповідно до КПК України, дізнавач розпочинає, здійснює та завершує досудове розслідування у формі дізнання, а тому теж вправі виявляти причини та умови, що сприяли вчиненню злочинів.

Відсутність у КПК України норм щодо можливості виявлення судом (суддею) у процесі здійснення судового розгляду причин та умов, що сприяли вчиненню кримінального правопорушення, позбавляє можливості здійснення профілактичної функції як невід’ємної складової боротьби зі злочинністю безпосередньо судову гілку, яка могла б реалізовуватися судом від імені держави у процесі судового розгляду у конкретному кримінальному провадженні.

Заради справедливості, слід відмітити, що законодавцем було здійснено спробу внести зміни у чинний КПК України у 2014 році та доповнити його нормами щодо інституту усунення причини і умов, що сприяли вчиненню кримінального правопорушення. Так, у проекті Закону

України №4444 від 14 березня 2014 року “Про внесення змін до Кримінального-процесуального кодексу України щодо слідчих, що здійснюють досудове розслідування”, ініціатором якого виступив народний депутат України VII скликання Паламарчук М.П., пропонувалось доповнити КПК України ст. 91-1 “Подання слідчого, прокурора у кримінальному провадженні”, визначивши у ній, що: слідчий, прокурор, установивши в ході досудового розслідування причини і умови, які сприяли вчиненню кримінального правопорушення, вносять у відповідний державний орган, громадську організацію, установу, підприємству незалежно від форм власності або посадовій особі подання про вжиття заходів для усунення цих причин і умов; не пізніше місячного строку за поданням має бути вжито необхідних заходів і про результати поінформовано особу, яка надіслала подання; у разі залишення подання без розгляду слідчий, прокурор зобов’язаний ужити заходів, передбачених статтями 254 – 257 Кодексу України про адміністративні правопорушення [14]. На превеликий жаль цей законопроект 27 листопада 2014 року відкликано та знято з розгляду.

Крім того, розглядаючи проблемні питання інституту усунення причин та умов, що сприяли вчиненню кримінальних правопорушень (поряд з проблемою його законодавчої регламентації у КПК), не можна залишити поза увагою його теоретичну складову. Зокрема, серед науковців процесуалістів не має чіткої та єдиної позиції щодо співвідношення цього інституту з предметом доказування у кримінальному провадженні.

Так, більшість вітчизняних процесуалістів, серед яких М. Михиєнко, В. Шибіко [15], В. Нор [16], Л. Удалова [16], О. Баганець [17], А. Форостяний [18], І. Павленко [19], В. Юрчишин [20] та ін., вважають, що інститут усунення причин та умов, які сприяли вчиненню кримінального правопорушення, слід включити в предмет доказування у кримінальному провадженні.

Протилежної думки притримується А.Десятник, який вважає, що: “Причини кримінальних правопорушень, та умови, які сприяли їх вчиненню, не доцільно включати до переліку обставин, визначених у ст.91 КПК України, як це пропонує В.П.Шибіко, так як обставини, визначені у ст.91 КПК України підлягають обов’язковому доказуванню. Причини ж та умови вчинення кримінального правопорушення підлягають лише виявленню та встановленню”[20]. Обґрунтовуючи свою позицію, А. Десятник стверджує, що включення причин і умов вчинення кримінального правопорушення до предмету доказування недоцільне, навіть шкідливе для правоохоронної діяльності, тому що: 1) причини і умови вчинення злочину ніколи не входили до предмета доказування, визначеного у ст. 64 КПК 1960 р., а тільки виявлялися, встановлювалися відповідно до статей 23, 23-1 цього Кодексу; 2) включення причин і умов вчинення кримінального правопорушення до предмета доказування прямій постановці надасть можливість учасникам кримінального процесу пред’явити стороні обвинувачення претензії, що вони не в повному обсязі доказали вказані причини та умови. Пояснюється це тим, як стверджує науковець, що вказані причини та умови включають у себе багато обставин, які можуть бути фактично безмежними, а тому у повному обсязі, в обмежені кримінально-процесуальним законодавством строки, їх

доказати практично неможливо [20]. Як ми бачимо, А.Десятник причини та умови, які сприяли вчиненню кримінального правопорушення до предмета доказування не відносить, з чим ми цілком погоджуємось.

На нашу думку, включення причин та умов, що сприяли вчиненню кримінального правопорушення у предмет доказування, поряд з можливими негативними наслідками, на які звертав увагу А.Десятник, надасть додаткові підстави для здійснення маніпуляцій стороною захисту на стадії як досудового розслідування (коли не встановлено причини і умови і як наслідок цього не досліджено в повному обсязі обставини, які входять в предмет доказування, що формально унеможливить прийняття стороною обвинувачення кінцевого рішення у процесі розслідування), так і судового розгляду (встановлені обставини, не підтверджуються зібраними у провадженні доказами, що потягне за собою негативні наслідки у провадженні). Крім того, не у всіх кримінальних провадженнях можливо встановити причини та умови, що сприяли вчиненню кримінального правопорушення, а обов'язок їх доказування призведе до формального підходу з їх встановлення та реагування на них, як це було за чинності КПК України редакції 1960 року, де у левій частині кримінальних справ вносились формальні подання у порядку ст. 23-1 цього Кодексу (у практичній діяльності дуже часто траплялись випадки, коли слідчими на стадії завершення досудового розслідування вносились формальні подання на ім'я начальника підрозділу міліції, у котрому вони працювали, щодо проведення відповідної профілактичної роботи з підлеглими працівниками органу дізнання щодо вжиття ними заходів з недопущення злочинів на території їх обслуговування).

Як видається, такий підхід у здійсненні профілактичної діяльності стороною обвинувачення, коли у всіх без винятку кримінальних провадженнях обов'язково необхідно буде встановлювати причини та умови, що сприяли вчиненню правопорушень, аж ніяк не призведе до позитивних змін у зниженні рівня злочинності та профілактиці злочинів. Навпаки, на нашу думку це призведе до затягування строків досудового розслідування та судового розгляду, зайвого навантаження на сторону обвинувачення, формального підходу до проведення стороною обвинувачення профілактичної роботи у кримінальному провадженні, надасть стороні захисту зайві формальні підстави для затягування процесуальних строків та протидії у здійсненні кримінального переслідування особи та судового розгляду у кримінальному провадженні. В підтвердження наведеного можна привести той аргумент, що більш як за десятирічну дію чинного КПК України та відсутність у ньому норм щодо встановлення та усунення причини та умов, що сприяли вчиненню злочину, а також фактичної відсутності цієї діяльності зі сторони обвинувачення, це аж ніяк суттєво це не вплинуло на загальний рівень злочинності.

Варто зауважити, що у період чинності КПК України 1960 року правові норми, які стосувалися усунення причин та умов, що сприяли вчиненню злочину, законодавцем не були включені у перелік обставин, що підлягають доказуванню в кримінальній справі, передбачених ст. 64 КПК України, а виокремлені в окрему статтю (ст.23 КПК України, редакції 1960

року), яка зобов'язувала їх виявляти [20].

Сказане не означає, що чинний КПК України не потрібно доповнювати нормами щодо інституту усунення причин та умов, що сприяли вчиненню кримінального правопорушення. Нерідко у процесі досудового розслідування трапляється так, що причини і умови, за яких скоєно злочин чи кримінальний проступок очевидні і фактично “кричущі” (наприклад відсутність відповідних дорожніх знаків чи світлофора у місцях, де часто трапляються ДТП, відсутність охорони у розважальних закладах, де часто стаються хуліганства, наявність небезпечних умов для праці на виробництві, тощо), а сторона обвинувачення, яка повинна на них реагувати, фактично позбавлена такої функції законодавцем.

Підсумовуючи наведене, беручи до уваги погляди та позиції науковців, але, передусім виходячи з проблем судово-слідчої практики, вважаємо, що діяльність сторони обвинувачення у процесі досудового розслідування та суду (судді) у межах судового розгляду конкретного кримінального провадження з виявлення причин та умов, що сприяли вчиненню кримінального правопорушення, слід розглядати як їх право, а не обов'язок.

У підтвердження цієї позиції, проаналізуємо зміст ст. 208 КПК України, яка дає право уповноваженій особі, без ухвали слідчого судді, суду затримати особу, підозрювану у вчиненні злочину. Затримуючи особу, підозрювану у вчиненні злочину, слідчий не тільки здійснює заходи забезпечення кримінального провадження, але й припиняє можливу протиправну поведінку підозрюваного в майбутньому, тобто здійснює профілактичну функцію. Як ми бачимо, законодавець, дозволяє здійснювати профілактичну діяльність у кримінальному провадженні, на прикладі ст. 208 КПК України, не покладаючи обов'язок на сторону обвинувачення, а надаючи їй таке право. У свою чергу ця аналогія дає нам підстави висловити позицію про право, а не обов'язок, сторони обвинувачення встановлювати причини та умови, що сприяли вчиненню кримінального правопорушення.

Висновки. З огляду на викладене, вважаємо, що чинний Кримінальний процесуальний кодекс України необхідно доповнити нормами, які б регламентували повноваження та порядок діяльності сторони обвинувачення (дізнавача, слідчого (детектива), прокурора) та суду (судді) у виявленні ними причин та умов, що сприяли вчиненню кримінального правопорушення, у процесі здійснення досудового розслідування та судового розгляду. Крім того, вважаємо, що діяльність сторони обвинувачення у процесі досудового розслідування та суду (судді) у межах судового розгляду конкретного кримінального провадження з виявлення причин та умов, що сприяли вчиненню кримінального правопорушення, слід розглядати виключно як їх право, а не обов'язок.

Тому, на наш погляд, розглядаючи питання про доповнення чинного КПК України нормою про встановлення причин та умов, що сприяли вчиненню кримінального правопорушення, слід розглядати через призму того, що ця діяльність у конкретному кримінальному провадженні є правом сторони обвинувачення, а не обов'язком.

Скажімо текст відповідної статті КПК України можна викласти таким чином: “Сторона обвинувачення, суд (суддя) у процесі досудового

розслідування та, відповідно, судового розгляду вправі встановлювати причини та умови, що сприяли вчиненню кримінального правопорушення та вживати заходів щодо їх усунення”.

Що ж стосується законодавчого врегулювання механізму реагування на встановлені причини та умови, що сприяли вчиненню кримінального правопорушення, то вони теж повинні розглядатись через призму права сторони обвинувачення, суду (судді), а не їх обов'язку.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Конституція України. Офіційний текст. Київ: Алерта, 2015. Ст. 5.
2. Науково-практичний коментар Кримінально-процесуального кодексу України: за станом законодавства та постанов Пленуму Верховного суду України на 15 серпня 1997 р. / Михиєнко М. М., Шибіко В. П., Дубинський А. Я.); відп. редактори В. Ф. Бойко, В. Г. Гончаренко. Київ: Юрінком Інтер, 1997. 624 с.
3. Кодекс України про адміністративні правопорушення від 07.12.1984. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80731-10#Text> (дата звернення: 22.01.2023).
4. Закон України “Про Службу безпеки України” від 25.03.1992. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2229-12#Text> (дата звернення: 22.01.2023).
5. Закон України “Про Національне антикорупційне бюро України” від 14.10.2014. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1698-18#Text> (дата звернення: 22.01.2023).
6. Закон України “Про економічної безпеки України” від 28.01.2021. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1150-20#Text> (дата звернення: 22.01.2023).
7. Закон України “Про Державне бюро розслідувань” від 12.11.2015. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/794-19#Text> (дата звернення: 22.01.2023).
8. Закон України “Про Національну поліцію України” від 02.07.2015. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/580-19#Text> (дата звернення: 22.01.2023).
9. Юрчишин В. М. Місце і роль прокурора у досудовому розслідуванні та їх відображення в теорії, законодавстві і практиці. Чернівці, РОДОВІД, 2013. 308 с.
10. Баганець О. В. Доказування причин та умов, що сприяли вчиненню кримінального правопорушення. *Юридична Україна*. 2013. № 8. С.83-87.
11. Кримінальний процес: підручник / за ред. Ю. М. Грошевого та О. В. Капліної. Харків: Право, 2010.
12. Шибіко В. П. Деякі новели чинного КПК України потребують подальшого осмислення й удосконалення. *Право України*. 2013. №13. С. 104-111.
13. Сербін М. М. Профілактична діяльність слідчого при розслідуванні кримінальних правопорушень, вчинених засудженими в установах виконання покарань. *Правова держава: історія, сучасність та перспективи в умовах євроінтеграції: матеріали укр.-польськ. наук.-практ. Конф. (Дніпропетровськ, 15 листопада 2013 р.)*. Дніпропетровськ:

- Дніпроп. держ. ун-т внутр. Справ, 2013. С. 189-190.
14. Форостяний А. В. Профілактична діяльність детективів Національного антикорупційного бюро України. *Юридична наука*. 2015. № 10. С. 193-199.
  15. Про внесення змін у Кримінальний процесуальний кодекс України щодо слідчих, що здійснюють досудове розслідування: проєкт Закону України. Реєстраційний №4444 від 14 березня 2014 р. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=50239 (дата звернення: 22.01.2023).
  16. Кримінальний процес України: підручник / М. М. Михиєнко, В. Т. Нор, В. П. Шибіко. Київ: Либідь, 1992. 431 с.
  17. Удалова Л. Д. Кримінальний процес України. Загальна частина: підручник. Київ: Кондор, 2005. 152 с.
  18. Павленко І. В. Причини та умови вчинення злочину як предмет доказування в кримінальному провадженні. *Закарпатські правові читання. Матеріали VI Міжнародної науково-практичної конференції молодих учених та студентів (25-27 квітня 2014 р., Ужгород)*; За заг. ред. В. І. Смоланки, М. В. Оніщука, Я. В. Лазура, О. Я. Рогача, І. М. Полюжина. Ужгород: Видавництво УжНУ “Говерла”, 2014. Т. 2. С. 382-384.
  19. Десятник А. А. Окремі питання запровадження профілактичної діяльності під час досудового розслідування. *Вісник кримінального судочинства*. 2015. №1. С. 111-118.
  20. Десятник А. А. Проблема актуальності кримінально-процесуальної профілактики в рамках нового КПК. *Форум права*. 2012. №1. С. 247-252.

УДК 343.983

Кладієнко В. В.
головний судовий експерт сектору
дактилоскопічних досліджень відділу
криміналістичних видів досліджень
Сумського НДЕКЦ МВС

РОЛЬ СУДОВОЇ ЕКСПЕРТИЗИ В ПРАВООХОРОННІЙ ДІЯЛЬНОСТІ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

24 лютого 2022 року вперше за тридцять років незалежності України в країні був введений воєнний стан [1], у зв'язку з чим громадяни, установи та організації зіткнулись з новими реаліями. Не стала винятком і судово-експертна діяльність, яка не готувалась до таких викликів, чим і пояснюється актуальність обраної тематики.

Вагомість судово-експертної діяльності лише зросла в умовах воєнного стану. Кількість запитів на окремі напрями експертних досліджень зросла в десятки разів, а отже зросло і навантаження на судових експертів. Найбільш затребуваними є молекулярно-генетичні дослідження ДНКпрофілів (які виконуються майже цілодобово), оціночно-будівельні та будівельно-технічні дослідження зруйнованого, вибухово-технічні дослідження вибухових